10.Успенский Б. А. «Правое» и «левое» в иконописном изображении / Б. А. Успенский // Сборник статей по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1973. – С. 137–145.
11. Bartmiński J. Opozycja *swój / obcy* a problem językowego obrazu świata / J. Bartmiński // Etnolingwistyka. – 2007. – № 19. – S. 35–59.

Список джерел ілюстративного матеріалу:
12. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. / С. В. Мартінек. – Т. І: Від стимулу до реакції. – 2-ге вид., стер. – Львів : ПАІС, 2008. – 344 с.
13. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.
14. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.

УДК 81'1:82-92:070

Л. В. Супрун,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ІНОНІМИ ЯК НОСІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ НА СТОРІНКАХ ФРАНКОВОГО «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСТНИКА»

Пропонована стаття присвячена дослідженню проблеми інонімів, які, на думку автора, у вісниківському дискурсі І. Франка виконують функцію репрезентантів європейських ментальностей. Предметом аналізу стали грецизми. Зроблено висновок, що Франко-публіцист надавав давньогрецьким менталемам особливого значення у процесі європеїзації української мовної ментальності. Під час знайомства із запозиченими лексемами читачі «Літературно-Наукового Вістника» покликані були осягнути ментальні пріоритети давніх греків.
Ключові слова: *іноніми, грецизми, мовна ментальність, Іван Франко, часопис «Літературно-Науковий Вістник».*

Предложенная статья посвящена исследованию проблемы инонимов, которые, по мнению автора, в вестниковском дискурсе И. Франко, исполняют функцию репрезентантов европейских ментальностей. Предметом анализа стали грецизмы. Сделан вывод, что Франко-публицист придавал древнегреческим менталемам особое значение в процессе европеизации украинской языковой ментальности. Во время знакомства с заимствованными лексемами, читатели «Литературно-Научного Вестника» призваны были постичь ментальные приоритеты древних греков.
Ключевые слова: *инонимы, грецизмы, языковая ментальность, Иван Франко, журнал «Литературно-Научный Вестник».*

This article is devoted to the investigation of the problem of inonimies, that, according to the author, function as representatives of European mentalities in herald discourse of Franko. The subject of analysis was hretsyzms. It is concluded that Franko-publicist attached particular importance to ancient Greek mentalems in the process of Europeanization of Ukrainian language mentality. During the acquaintance with borrowed tokens the readers of «Literary-Scientific Herald» were designed to understand the mental priorities of ancient Greeks.
Key words: *inonimies, hretsyzms, linguistic mentality, Ivan Franko, magazine «Literary-Scientific Herald».*

Вісниківська комунікація Івана Франка передбачала європеїзацію української мовної ментальності. Кажуть, що він прорубав для українського народу вікно не тільки в Європу, а й в усі сторони світу (див.: М. Бутиріна, Т. Гундорова, О. Забужко, Н. Зелінська, Г. Корбич, Т. Космеда, С. Кость, О. Сербенська, Ю. Шаповал, В. Шкляр та ін.). Процес європеїзації української мовної ментальності Іван Франко супроводжував укоріненням у дискурс «Літературно-Наукового Вістника» численних західноєвропейських лексичних запозичень. Нерідко вони ставали носіями тих менталем, яких, на Франків погляд, бракувало характерові українців. Їхнє дослідження становить мету нашої статті.

Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії (1867-1875 рр.), майбутній вісниківський редактор отримав сильне враження від античної історії та культури. І. Лісовий зауважує, що «повнота і завершеність античної культури, її гуманістичний характер, матеріальне (у кращих своїх зразках) світосприйняття стали тими чинниками, які притягали творчу уяву І. Франка впродовж його творчого життя» [3, с. 178]. Своє захоплення ментальними пріоритетами античних ораторів і мислителів публіцист намагається передати читачам. Неостанню роль у цьому процесі відіграють грецькі запозичення. Спробуймо скласифікувати їх, беручи за основу первісне значення, з яким номен був запозичений, і порівнюючи з тією семантикою менталеми, яку пропонує І. Франко.

І. Терміни філософії й логіки мали здійснити інтелектуалізаційний вплив на емоційну українську особистість. Вісниківський дискурс репрезентує такі філософські номени: *в можливо повній і автентичній формі* (Ів. Фр., Bel:286) [<грец. authentikos – справжній]; *до економічної аналїзи* (Ів. Фр., Д.іст.:146) [<грец. analysis – розкладання]; *далеку анальогію* (Ів. Фр., П.в.:141) [<грец. analogia – відповідність]; *народовецької гармонії* (Ів. Фр., Д.пр.:183) [<грец. harmonia – стрункий порядок, зв'язок]; *супроти єретиків та гетеродоксів* (Ів. Фр., Д.іст.:135) [<грец. heteros – інший і doxa – думка, погляд]; *про генезіс капіталу* (Ів. Фр., С.акц.:23) [<грец. genesis – походження]; *ефемерних органїзацій* (Ів. Фр., С.п.:239) [<грец. ephēmeros – одноденний]; *пробу синтези* (Ів. Фр., С.п.:231) [< грец. synthesis – з'єднання, складання]; *з його тези й антітези* (Ів. Фр., Ш.л.:9), [<грец. thesis – положення, твердження]; *фільософічного мисленя* (Ів. Фр., Щ.т.:108) [<грец. philosophia < phileō – люблю і sophia – мудрість]; *характерістікум нашої... преси* (Ів. Фр., Д.пр.:81) [<грец. charaktēr – риса, особливість].

Образне переосмислення давньогрецьких філософських термінів, здійснюване І. Франком на сторінках «Літературно-Наукового Вістника», навіть зараз зафіксоване далеко не у всіх лексикографічних працях. Так, у вислові *епохальне відкритє Маркса* (Ів. Фр., Д.іст.:147) виділена нами лексема виступає носієм значення «який становить епоху, знаменує собою епоху; важливий, визначний» [1, с. 354]. А в інтексті *душпастирів першої категорії* (І. Фр., С.акц.:8) вісниківський редактор пропонує осучаснену семантику: «група, розряд однорідних предметів, осіб чи явищ, що відрізняється від інших певними ознаками» [1, с. 529] на противагу первісному «1) загальне філософське поняття, яке означає найсуттєвіші властивості і відношення предметів та явищ об'єктивного світу (матерія, простір, рух тощо); 2) певна кількість предметів, явищ тощо, об'єднаних спільною ознакою» [6, с. 513].

Торкаючись проблеми словникарства, не можемо не провести паралель між журналістськими візіями І. Франка й лексикографічним відтворенням сучасного йому тезауруса Б. Грінченком. Із одинадцяти розглянутих вище термінів фі-

© Л. В. Супрун, 2015

лософського спрямування «Словарь української мови» презентує лише три: *автентичний, гармонія, характер* [див.: 5]. Жодною мірою не применшуючи значення «Словника Грінченка», який «є вершиною українського словникарства XIX – I половини XX ст. і займає гідне місце в ряду відомих лексикографічних праць слов'янських мов XIX і початку XX ст.» [8, с. V], звернімо увагу на словникове багатство вісниківського мовлення І. Франка. З'ясовуючи природу того факту, що два визначні українські діячі, які творили в один і той самий час, фіксують у своїх дискурсах різну лексику, Святослав Караванський зазначає, що «до української лексики, твореної в другій половині XIX ст., Б. Грінченко ставився з певним упередженням. А що таку лексику творено тоді переважно в Галичині, то цю лексику відбито у СГ («Словнику Грінченка» – Л.С.) лише частково» [2, с. 213]. Такі авторитетні міркування дають нам підстави виснувати, що принаймні частина вживаних у вісниківському дискурсі інолексем здобула право громадянства в українській публіцистиці саме завдяки цілеспрямованій європеїзаційній діяльності Франка-журналіста.

II. Терміни суспільно-політичного характеру. «...З 600 слів цієї категорії, зафіксованих у І. Франка, – пише М.А. Тростогон, – у «Словнику» Б. Грінченка знайдено лише 49, причому це давно вживані в українській мові слова...» [9, с. 67], які здебільшого вже втратили ознаки іншомовності, а тому залишилися за межами нашої дослідницької уваги. Маючи на меті зрушення української мовної ментальності в напрямку європейського рівня концептуалізації, Франко-вісниківець оперує давньогрецькими суспільно-політичними термінами типу *національний автократизм* (Ів. Фр., Отв.л.:13) [<грец. autokrateia – самодержавство]; *соціяльні антагонїзми* (Ів. Фр., С.акц.:13), [<грец. antagōnisma – опір, боротьба]; *істнованя антиподів* (Ів. Фр., П.з.:1) [<грец. antipodes < anti – проти і pus (podos) – нога, край]; *державним деспотизмом* (Ів. Фр., Д.іст.:151), [<грец. despotēs – повелитель, володар]; *руйнуючим крізам* (Ів. Фр., Д.іст.:150) [<грец. krisis – переломний момент; рішення, вирок]; *довгий мартірольогій* (Ів. Фр., П.в.:150) [<грец. martyrologos <martyros – мученик і грец. logos – слово, думка]; *громадський синедріон* (Ів. Фр., З ост.д.:56) [<грец. synedrion – рада] та ін.

III. Терміни культури, мистецтва. Ця інформаційно-тематична група давньогрецьких інонімів певною мірою демонструє феномен перетворення звичайних назв зі сфери культури, мистецтва в лексику громадсько-політичного звучання, що домінує в публіцистичному стилі. Наведімо приклади: *як найшвидше, як найосновнїйше змінити курс нашого національного корабля, настроїти всї наші думки, пляни, програми на иньший діяпазон* (Ів. Фр., Отв.л.:15) [<грец. dia pason (chordōn) – через усі (струни)]; *докори кидані на Русинів за їх неосьвітність, анальфабетизм та духову непродуктивність* (Ів. Фр., Р.-п.зг.:164) [<грец. a... – початкова частина слова зі значенням заперечення і грец. alphabetos – алфавіт].

До речі, слово «анальфабет» в останньому інтексті сучасні словники позиціонують зі стилістичною поміткою «застаріле», а у «Словнику Грінченка» його ще немає. Очевидно, значення «неписьменна, неграмотна людина; неук» [6, с. 75] успішно представляють синоніми.

IV. Терміни мовознавства й літературознавства представлені досить розлого, що спонукало нас виділити їх в окрему інформаційно-тематичну групу. Репрезентативність лінгвістичної та літературознавчої термінології каузована історично: основу сучасних терміносистем цих наук склали давньогрецькі іноніми, що дійшли до нас через посередництво латинської мови. Думки науковців аргументовані статистичними підрахунками: «...З-понад 350 термінів іншомовного походження і похідних від них форм, зафіксованих у наукових працях І. Франка, 90 процентів слів міцно увійшло в літературно-критичний багаж сучасної української мови» [9, с. 77]. Розгляньмо фрагменти вісниківського дискурсу: *старий афоризм* (Ів. Фр., Щ.т.:107) [<грец. aphorismos – визначення, вислів]; *гумористичний епільог* (Ів. Фр., П.в.:144) [<грец. epilogos < epi – після і logos – слово]; *епітет соціялїста* (Ів. Фр., С.п.:236) [<грец. epitheton – означення або прізвисько]; *людових етимольогій* (Ів. Фр., Д.пр.:186) [<грец. etymologia < etymon – основне значення слова і logos – слово, думка]; *російська історіографія* (Ів. Фр., Сух.п.:85) [<грец. historia – розпитування; дослідження; розповідь про минуле; знання, наука і grapho – пишу, креслю]; *підписаний криптонімом М.Р.* (Ів. Фр., Д.пр.:175) [<грец. kryptos – таємний, прихований і onyma – ім'я]; *зі свойого лєксікона* (Ів. Фр., С.акц.:22) [<грец. lexikon – словник]; *масою неольогізмів* (Ів. Фр., Д.пр.:181) [<грец. neos – новий і logos – слово, думка]; *періодичні видання* (Ів. Фр., Ув.:36) [<грец. periodikos – той, що повторюється, чергується]; *символїзації в стилю* (Ів. Фр., Bel:296) [<грец. symbolon – знак, прикмета]; *синонїмом перевороту* (Ів. Фр., Д.іст.:134) [<грец. synōnymos – однойменний]; *фільольогічну мудрість* (Ів. Фр., Д.пр.:185) [<грец. phileō – люблю і logos – слово, думка]; *покинув фонетику задля етимольогії* (Ів. Фр., З ост.д.:7) [<грец. phōnetikē].

З-поміж слів, ужитих у переносному значенні, звертають на себе увагу *ідилія* та *риторика*. Франко-журналіст послідовно артикулює їх з похідною сематникою, пор.: *нїмецької іділлї XVIII віку* (Ів. Фр., З ост.д.:55) [<грец. eidyllion – малюнок, невелика лірична поема]; вісниківська семантика лексеми: «мирне, безтурботне, нічим не затьмарене життя» [6, с. 451]; *виплодом реторики* (Ів. Фр., Ш. і Єр.:173) [<грец. rhētorikē]. Франкове значення: «пишномовна, гарна, але малозмістовна промова» [6, с. 307].

Жоден із чотирнадцяти описаних вище термінів не представлений у лексикографічній праці Б. Грінченка, що являє собою додаткове свідчення піонерної місії І. Франка-публіциста щодо збагачення українського інформаційного простору давньогрецькою термінологією.

V. Терміни біології, медицини адаптовані до дискурсу «Літературно-Наукового Вістника», як правило, у переносному значенні, що властиво мас-медійній комунікації.

Отож лексема «апатія» [<грец. apatheia – нечутливість, байдужість] репрезентована з похідною семантикою «байдужість до навколишнього, відсутність інтересу до будь-чого» [6, с. 99] (пор.: *на безоглядним поборюваню апатії* (Ів. Фр., С.п.:233)), а у значеннєвій палітрі слова «діагноз» [<грец. diagnōsis – визначення, розпізнавання] актуалізується периферійна сема «аналіз стану соціальних об'єктів та процесів, виявлення проблем їх функціонування і розвитку» [1, с. 302] (пор.: *діягноза того питаня* (Ів. Фр., С.акц.:18)).

Вислів «летаргічний сон» [<грец. lēthe – забуття і argia – бездіяльність] у фрагменті вісниківського дискурсу «Той літературний і просьвітний рух на Україні... певно гарний і значний в порівнаню до тих періодичних лєтаргічних снів, у які западала Україна...» (Ів. Фр., З ост.д.:123) здобуває переносне значення «сплячка, бездіяльність» [6, с. 590].

Кваліфікатор «патологічний» [<грец. pathos – біль, страждання і logos – слово, учення] експлікується у Франковій публіцистиці у всій сукупності можливих виявів. Коли головний вісниківець пише про «відхилення від норм життєдіяльності організму» [1, с. 894], він продукує вислови типу «...Наумович був чоловік сильно збудований і фізично здоровий; його лист, писаний із тюрми до жінки, не виявляє анї слїду патольогічного стану» (Ів. Фр., Дв.:243). Проте такі приклади поодинокі. Щоб досягти своєї комунікативної мети, журналіст повинен відшуковувати резерви образності слова. Тому переносне значення «потворно-ненормальне відхилення від норми» [1, с. 894] домінує на сторінках «Літературно-Наукового Вістника», пор.: «напятнувати москвофільство, як патольогічний обяв у нашім житю» (Ів. Фр., З ост.д.:50); «генїяльний знавець людської душі й її патольогічних збочень» (Ів. Фр., Щ.т.:107) тощо.

Традицію семантичного нюансування давньогрецьких інонімів продовжують такі номінанти: морфологія [<грец. morphē – вид, форма і logos – слово, учення] у фрагменті вісниківського дискурсу «...Замісь заплїснїлої псевдо-церковщини, якою промовляли його попередники, тоб-то дивоглядної мішанини церковно-славянської лєксики з новочасною морфольоґією, він пише свої листи чистою, галицько-руською народньою мовою...» (Ів. Фр., С.акц.:2) (ініційована сема «будова та форма організмів, речовин і т.ін.» [1, с. 691]); психологія [<грец. psychē – душа і logos – слово, учення] в інтексті «Впливаючи доступними нам способами на погляди індівідумів ми посередно впливаємо також на психольоґію мас» (Ів. Фр., С.п.:234), де підкреслене слово має значення «психіка, особливості характеру» [6, с. 774]; симптом [<грец. symptōma – збіг обставин, ознака], що функціонує виключно з переносним значенням «зовнішня ознака якого-небудь явища» [1, с. 1315], пор.: *Все те, розуміють ся, річи без полїтичної ваги, симптоми, але все таки інтересні і в очах Поляків на стілько цїнні, що вони беруть їх за підставу до нових проб «братаня». Симптомом того можна вважати й згадану висше статю Świata słowiańskiego* (Ів. Фр., Р.-п.зг.153).

На жаль, не всі значення, запропоновані Франком-публіцистом у словотвірних гніздах українських грецизмів, прижилися в сучасній українській мові. Процитуймо хоча б такий вислів: *В р. 1897-8, по забороні «Зорі» нам кілька разів переказувано з Росиї, з неукраїнських, инодї досить міродатних сфер...* (Ів. Фр., Ув.:37). Лексема «міродатний», яка походить від слова «мірра» [<грец. myrrha] зі значенням «ароматична смола, що її добувають з кори деяких африканських та аравійських дерев; застосовують у медицині» [6, с. 646] не зафіксована в сучасних українських словниках.

Така ж доля спіткала й «соціально-політичну» вісниківську семантику грецизму «терапевтичний» [<грец. therapeutēs – той, хто доглядає (хворого)] у дискурсі «Його (митроп. Андрія – Л. С.) діягноза того питаня не сягає йому, можна сказати, анї до колїн, а його терапевтичні погляди застарілі на цїлі століття, коли й не більше» (Ів. Фр., С.акц.:18).

Наступний приклад може навіть створити в читача ЛНВ хибне уявлення, що І. Франко був прибічником натуралістичних поглядів на природу мови: *Вона* (граматика – Л.С.) *зовсїм анальоґічно до иньших історичних і природничих наук має троха ширшу мету – доходити до зрозуміня росту і перемін у живих формах мови і в її реформаціях, слїдити насамперед фізіольоґію, а далї й онтоґенезу чи етимольоґію язика* (Ів. Фр., Д.пр.:186). Погодьмося, що це нагадує пасажі Августа Шлейхера з його розумінням мови як живого організму [див.: 7]. Причиною таких паралелей стали експліковані у вісниківських статтях Франка іноніми грецького походження «фізіологія» [<грец. physis – природа і logos – слово, учення] та «онтогенез» [<грец. on (ontos) – єство і genesis – походження]. Зараз ми можемо констатувати, що свою європеїзаційну місію щодо української мовної ментальності активовані Франком-вісниківцем (у «Словнику Грінченка» не засвідчені) іншомовні номени виконують тільки у своєму прямому значенні. Проте устався вислів «етимологія мови». Його шлях був простіший, адже нормалізація цього терміна не трансформувала питому валентність слова «мова».

VI. Церковно-релігійна лексика давньогрецького походження у Франковому дискурсі «Літературно-Наукового Вістника» суттєво розширює межі свого функціонування.

Частина лексем цієї інформаційно-тематичної групи констатується й у Б. Грінченка, як-от «єретик», «катехизис». Показово, що у «Словарі української мови» засвідчені переносні значення грецизмів «євангеліє» [<грец. euangelion – добра, радісна звістка], «фарисей» [грец. pharisaios <давньоєвр. pārûš – той, що відокремився]. Констатуємо їх й у Франковій публіцистиці:*...Лєґенда... про те, що вони* (Маркс та Енгельс – Л.С.)*... дали в своїх писанях нову обяву, нове євангеліє робучому народови всього сьвіта* (Ів. Фр., Д.іст.:152); *фарисейськім вихованю* (Ів. Фр., З ост.д.:54) тощо. Утім, узуальною стала лише похідна семантика лексеми «фарисей» «лицемір, ханжа» [6, с. 926], переносне значення слова «євангеліє» не прижилося.

Франко-вісниківець навантажує розглядані грецькі іноніми властивою для публіцистичного стилю емоційно-експресивною конотацією. Так, в інтексті «Сї слова мають досить апокалїптичний вигляд, і жаль, що автор не висловив ся яснїйше» (Ів. Фр., Р.-п.зг.:154) слово «апокаліптичний» [<грец. apokalypsis – одкровення] (сучасне «апокаліпсичний») корелює зі значенням «кінець світу» [6, с. 101]. Пор. також: «в апокалїптичній статї» (Ів. Фр., Р.-п.зг.:155) тощо.

Аналогічне до сучасного й Франкове тлумачення аскетизму [<грец. askētēs – навчений; борець] як «надзвичайної стриманості, відмовлення від життєвих благ» [1, с. 42] у такому дискурсивному фрагменті:*...Йоґо* (Льва Толстого – Л.С.) *«антітеза до західно-европейського матеріялїзму» являєть ся нїчим иньшим, як кепсько перевареним первісним христіянством, змішаним із темним аскетизмом часів упадку старинного сьвіта...* (Ів. Фр., Щ.т.:108).

Грецизм «ентузіазм» [<грец. enthusiasmos – божественне натхнення, захоплення] у процесі запозичення отримує значення «сильний запал, захоплення, душевне піднесення» [1, с. 352], яке приживається і згодом стає домінантним. Див. у Франка: *Розуміють ся, читаючи опис того вечерка і опис величезного ентузіязму, з яким була принята промова д-ра Щурата, ми й собі-ж радували ся по тихо...* (Ів. Фр., Ш. і Єр.:170).

Грецький іонім «пала́діум», вірогідно, тільки останнім часом легалізується в українському мас-медійному просторі. Фіксацію його переносного значення «захист, оплот» [6, с. 704] не знаходимо в авторитетних словниках ХХ століття, як-от [4]. А Іван Франко, виявляється, пропонував цю лексему для активного вжитку вже в пору творення «Літературно-Наукового Вістника»: *Говорити сьогоднї про «родину» як про паллядіюм соціяльного порядку,.. се значить повтаряти оклепані фрази...* (Ів. Фр., С.акц.:15).

Піднімаючи злободенні проблеми сучасності, головний вісниківський редактор послуговується давньогрецькими церковно-релігійними лексемами, ужитими в їх загальнонародному розумінні, наприклад: есхатологія [<грец. eschatos – останній і logos – слово, учення] (*...Розвій християнської церкви пішов иньшою дорогою, вона лишила на боцї Христову основу і угрунтувала свою есхатольоґію а з тим разом і свою етику на єгипетських бюрократично-судівничих поглядах та традиціях...* (Ів. Фр., С.акц.:18)); теологічний [<грец. theologia < theos – бог і logos – учення, слово] (*Руська публїка, переважно духовна,.. наломлена до теольоґічного та догматичного способу думаня, була зовсїм незнайома з новійшою літературою* (Ів. Фр., З ост.д.:54). Хоча й неможливо не помітити певну нетрадиційність контекстного позиціонування грецизмів, а також артикуляцію емоційності, проте перенос значення не відбувся, що, до речі, не сталося й до нині.

І. Франко-вісниківець розширює семантичний обсяг давньогрецьких номінантів, зафіксованих у «Словнику Грінченка». Йдеться про іонім «єретик» [<грец. hairetikos], пряме значення якого «послідовник єресі» камуфлюється переносним «той, хто дотримується таких поглядів, що зазнають критики з боку більшості, наприклад, єретик у науці» [6, с. 440]. Пор. Франків інтекст: *І в самих соціялїстичних таборах, що доси звичаєм усїх нових сект і релїґій... виявляли найбільшу нетолєрацію не лише супроти «невірних», тобто несоціялїстів, але також супроти єретиків та гетеродоксів, – і тут починаємо завважувати цїкавий зворот* (Ів. Фр., Д.іст.:135). Схожа доля грецизму «катехізис» [<грец. katēchēsis – настанова]. Його вісниківська репрезентація така: *Се справдї новий голос з уст Поляка, для якого доси до народового катехізму належить леґенда про Болеславові залїзні стовпи в Днїпрі...* (Ів. Фр., Р.-п.зг.:155). Проте переносне значення слова «основні положення чого-небудь» [1, с. 529] уже визнається сучасною лексикографією застарілим.

VII. Послідовної детермінологізації в «Літературно-Науковому Вістнику» зазнають грецизми з галузі астрономії, географії, хімії, фізики, механіки, математики, музики, військової справи, документознавства, архітектури, дидактики, торгівлі, судочинства й загалом наукознавства, наприклад: *в його* (пекла – Л.С.) *атмосфері* (Ів. Фр., Сух.п.:86) [<грец. atmos – пара і sphaira – куля] *перен. зн.* «умови, обстановка, породжувані соціальним середовищем, колективом, родиною і т.ін.» [1, с. 45]; *про дісгармонію, яку в те щастє внесла пізнїйша цівілїзація* (Ів. Фр., Ш.л.:5) [<грец. dys – префікс, який означає утруднення, порушення, розлад, поділ, утрату, і harmonia – стрункий порядок, зв'язок] *перен. зн.* «розлад, порушення відповідності чого-небудь із чимсь, різнобій» [1, с. 297]; *енергії д-ра Щурата* (Ів. Фр., Ш. і Єр.:170) [<грец. energeia – діяльність; сила] *нетермінол. зн.* «діяльна сила, поєднана з наполегливістю, рішучістю в досягненні поставленої мети» [1, с. 351]; *мікроскопійно малий* (Ів. Фр., З ост.д.:124) [<грец. mikros – малий і skopeō – дивлюся] *перен. зн.* «дуже малий, незначний за розміром» [1, с. 674]; *скептичний ум* (Ів. Фр., З ост.д.:13) [<грец. skeptikos – який досліджує] *нетермінолог. зн.* «критично-недовірливе ставлення до чого-небудь, сумнів у можливості або істинності чогось» [1, с. 1329]; *зі сфери приватних відносин* (Ів. Фр., Отв.л.:16) [<грец. sphaira – куля] *нетермінол. зн.* «район дії, межа поширення чого-небудь // область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства; галузь знання, виробництва, мистецтва і т.ін.» [1, с. 1419] та ін.

Жоден із термінів цієї інформаційно-тематичної групи не потрапив у «Словарь української мови». Франко-журналіст виконав воістину титанічну роботу, європеїзуючи українську мовну ментальність. Його подвижницька праця увінчалась успіхом: усі розглянуті вище слова стали надбанням української інформаційної сфери. Намагаючись уникнути закидів щодо переоцінення досягнень вісниківського маестро, адже ці грецизми могли активізувати у своїй творчості й інші галицькі культурні діячі, обеззброїмо наших опонентів тим фактом, що Франкове слово звучало з найвищої тогочасної трибуни – часопису «Літературно-Науковий Вістник», – і було стоголосо резоноване геніальністю модератора, й тому торувало найнадійніший шлях до сердець та умів українських читачів. Універсальність творчого генія І. Франка забезпечувала безпрограшність його публіцистичної комунікації.

VIII. Ще одну інформаційно-тематичну групу, за нашими спостереженнями, утворюють давньогрецькі запозичення, що номінують інтенціональності (Ю. Караулов), ієрархію яких складають надії, бажання, страх, любов, ненависть, симпатії, антипатії, сумніви, радість, досада, роздратування, збентеження, вдячність, ворожість, захват, повага, сором, задоволення, подив, веселість, розчарування тощо. З кола цих номінантів Франко-вісниківець активізує такі: *з властивою всїм мало осьвіченим людям категоричністю* (Ів. Фр., Щ.т.:104) [<грец. katēgoricos – ствердний, обвинувальний]; *терміни містичні* (Ів. Фр., Д.іст.:149) [<грец. mystikos – таємничий]; *національн*

их парадоксів (Ів. Фр., Щ.т.:104) [<грец. paradoxos – несподіваний, дивний]; *доходить аж до патосу* (Ів. Фр., Д.пр.:187) [<грец. pathos – почуття, пристрасть]; *проклямований з разу як філянтропія* (Ів. Фр., Д.іст.:134) [<грец. philanthrōpia – людинолюбство]; *навмисно цинїчних реченях* (Ів. Фр., П. і б.:119), [<грец. kynikoi (множ.), від назви пагорба Кіносарг (Kynosarges) в Афінах, де відбувалися заняття циніків] тощо.

З викладеного висновуємо, що Франко-журналіст визнавав за давньогрецькими менталемами особливу роль у процесі європеїзації української мовної ментальності. Разом із запозиченими лексемами читачі часопису осягали ментальні пріоритети давніх греків, які багато в чому стали зразком для інших етносів.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.: іл.

2. Караванський С. Секрети української мови / Святослав Караванський. – Вид. друге, розширене. – Львів: БаК, 2009. – 344 с.

3. Лісовий І.А. Іван Франко і антична культурна спадщина / І.А. Лісовий // Іван Франко і світова культура: матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): у 3-х кн. – Кн. 1. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 174–178.

4. Словарь иностранных слов / зав. редакцией В. В. Пчелкина. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 624 с.

5. Словарь української мови / зібрала редакція журнала «Кіевская Старина»; упорядкував, з додатком власного матеріялу, Борис Грінченко: у 4-х т. – К.: Лексикон, 1996 (репринтне видання 1907 р.).

6. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. – (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).

7. Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посібник / Л.В. Супрун. – К. : Знання, 2012. – 335 с.

8. Тараненко О. Мовна скарбниця українського народу («Словарь української мови» в 4-х томах) / Олександр Тараненко. – К. : Лексикон, 1996. – С.V-XI.

9. Тростогон М.А. Семантико-стилістичні категорії лексики іншомовного походження в творах І.Я. Франка: дис.... канд. філол. наук / Тростогон Михайло Ананійович. – К., 1965. – 225 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

Ів. Фр., Дв. – Франко І. Двоязичність і дволичність / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка VI. – С. 231–244.

Ів. Фр., Д.іст. – Франко І. До історії соціялїстичного руху / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXV. – Книжка III. – С. 134–152.

Ів. Фр., Д.пр. – Франко І. Дещо про нашу пресу / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXXI. – Книжка VII. – С. 62–81; Книжка VIII. – С. 174–188.

Ів. Фр., З ост.д. – Франко І. З остатніх десятилїть XIX в. / Іван Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XV. – Книжка VII. – С. 1–19; Книжка VIII. – С. 48–67; Книжка IX. – С. 112–132.

Ів. Фр., Отв.л. – Франко І. Отвертий лист до гал. української молодїжи / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка IV. – С. 11–19.

Ів. Фр., П.в. – Франко І. Подуви весни в Росії / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка XII. – С. 141–168.

Ів. Фр., П.з. – Франко І. По за межами можливого / Іван Франко // ЛНВ. – 1900. – Річник III. – Том XII. – Книжка X. – С.1–9.

Ів. Фр., П. і б. – Франко І. Прінціпи і безпрінціпність / Ів. Франко // ЛНВ. – 1903. – Річник VI. – Том XXI. – Книжка III. – С.114–119.

Ів. Фр., Р.-п.зг. – Франко І. Русько-польська згода і українсько-польське братанє / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXIII. – Книжка I. – С.152-166.

Ів. Фр., С.акц. – Франко І. Соціяльна акція, соціяльне питанє і соціялїзм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького «О квестії соціяльній» / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка X. – С. 1–23.

Ів. Фр., С.п. – Франко І. Суспільно-полїтичні погляди М. Драгоманова / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXV. – Книжка VIII. – С. 226–240.

Ів. Фр., Сух.п. – Франко І. Сухий пень // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXIX. – Книжка II. – С. 85–88.

Ів. Фр., Ув. – Франко І. Уваги на сучасні теми. I. Заборона Лїтерат.-Наук. Вістника в Росиї / Ів. Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XVI. – Книжка X. – С. 35–39.

Ів. Фр., Ш. і Єр. – Франко І. Шевченко і Єремія / Ів. Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVI. – Книжка VI. – С. 170–173.
Ів. Фр., Ш.л. – Франко І. Шевченко – Ляхам. Промова на вечерницях у 43 роковини смерти Шевченка у Львові д.15 марта 1904 / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVI. – Книжка V. – С. 1–11.
Ів. Фр., Щ.т. – Франко І. Щирість тону і щирість переконань / Др. Іван Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка V. – С. 101–112.
Ів. Фр., Bel – Франко І. Bel parlar gentile / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXIII. – Книжка II. – С. 284–296.

УДК 811.111'367.332.6

Н. С. Татуревич,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

Стаття присвячена дослідженню визначальних характеристик англійського імперативного речення. Імперативне речення розглядається з точки зору структурного, функціонально-семантичного, комунікативно-прагматичного, когнітивного підходів.
Ключові слова: *імперативне речення, спонукальність, парадигма, мовленнєвий акт, когнітивний, інтенція мови, концепт.*

Статья посвящена исследованию определяющих характеристик английского императивного предложения. Императивное предложение анализируется с точки зрения структурного, функционально-семантического, коммуникативно-прагматического, когнитивного подходов.
Ключевые слова: *императивное предложение, побудительность, парадигма, речевой акт, когнитивный, интенция языка, концепт.*

The article investigates the defining characteristics of the English imperative sentence. Imperative sentence is analyzed from the structural, functional and semantic, communicative and pragmatic, and cognitive points of view.
Key words: *imperative sentence, paradigm, speech act, cognitive, intention of language, conceptual concept.*

Чисельні публікації вітчизняних (О. П. Володін, Е. Г. Деренич, А. П. Загнітко, О. В. Ісаченко, В. В. Михайленко, О. М. Пєшковський, О. Г. Поцепцов, В. С. Храковський та ін.) й зарубіжних (Д. А. Штелінг, R. B. Long) лінгвістів вказують на бурхливий інтерес вчених до вивчення наказової функції мови, яка реалізується у вигляді імперативних речень. Ці речення привертають до себе увагу тому, що відіграють важливу роль у сфері спілкування. Дослідженням імперативних речень займаються лінгвісти, що працюють у межах різних підходів: традиційного (структурно-синтаксичного і функціонально-семантичного), комунікативно-прагматичного і когнітивного.

Мета цієї статті розглянути імперативне речення з точки зору традиційної граматики й когнітивного напряму.

Імперативні речення в англійській мові є **об'єктом** нашого дослідження.

Предметом дослідження складають структурні, функціонально-семантичні, комунікативно-прагматичні, когнітивні особливості імперативного речення.

Згідно семантичного підходу імператив має значення прямого волевиявлення мовця щодо виконання дії, яку він називає, слухачем. Окремі ж значення імператива, а саме наказ, прохання, інструкція, пропозиція, дозвіл, порада, відображають різні ситуації вживання імперативних висловлень і є окремою семантичною інтерпретацією єдиного семантичного значення. Імператив призначений для реалізації апелятивної функції, заклику мовця до здійснення певної дії [10, с. 68].

Згідно зі структурним підходом імператив вилучають із системи категорії способу. Форму імператива не розглядають в одній площині з формами граматичної категорії способу (тобто з формами дійсного та умовного способів). Форма імператива вирізняється експресивністю, вона невіддільна від особливої інтонації, і не випадково в підручниках ця форма розглядається не в зв'язку з іншими дієслівними формами, а в системі особливих тричленних сполучень, особливих формул спонукання з експресивно-модальною часткою *let*, що виражають запрошення до спільної дії *let them do* чи розпорядження стосовно дії, що очікується від 3-ї особи *let her do it.* Такий розгляд імператива, вважає Д. А. Штелінг, цілком закономірний, тоді як просте перерахування «способів» (дійсний, умовний, наказовий) нелогічне і не розкриває суті питання [11, с. 25].

О. В. Ісаченко зазначає, що імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох комунікантів (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива [5, с. 8]. У наказовому способі виокремлюють ядерні форми імператива та периферійні. Це пов'язано з тим, що не всі дослідники включали в парадигму наказового способу форми спонукання до спільної дії, до 3-ї та 1-ї осіб. Суперечливість у кваліфікації таких форм пояснюється тим, що за одними ознаками вони наближуються до значення імператива, а за іншими – відрізняються від нього. А. П. Загнітко зауважує, що одні вчені дотримуються «вузького» погляду на парадигму імператива, вважаючи його компонентами лише форми 2-ї особи (М. П. Некрасов) і 1-ї особи множини як форми сумісної дії (В. В. Виноградов), другі додають до них форми 3-ї особи (О. А. Шахматов), треті зараховують до імператива усі форми, що реалізують функцію спонукання, тобто форми 2-ї особи, 3-ї особи, 1-ї однини і форми сумісної дії (Ф. І. Буслаєв) [3, с. 246]

Спонукальність трактується як особливий функціональний тип речення. Так, виділяючи наказові речення, О. М. Пєшковський розглядає їх як комунікативну категорію поряд зі структурними типами речень, розповідними й питальними. Однак дослідник зазначає, що категорія наказу найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова [8, с. 348]. Категорія спонукальності розглядається як комунікативна категорія тими лінгвістами, які вилучають імператив із системи способів, і розглядають його як одиницю синтаксису. Так, Р. Лонг зауважує, що термін «імператив» повинен вживатися для двох типів речень – незалежних (main clause patterns): *Be clever* і залежних (subordinate clause patterns): *I suggest that you be clever* [12, с. 204–205].

В. В. Михайленко, аналізуючи англійські наказові речення з точки зору їх функціонування та структури, зазначає, що спонукальні речення характеризуються різноманіттям структурних моделей. Виокремлює сім структурних варіантів односкладного спонукального речення в залежності від компонентів розширення: 1. V; 2. VO; 3. VC; 4. VA; 5. VOO; 6. VOC; 7. VOA [6, с. 151].

© Н. С. Татуревич, 2015